

Östbuletinen

Nr. 2, 2013, årgång 17

Innehåll

Konferens i Lund om forskningen om Central- och Östeuropa <i>Martin Hallqvist</i>	3
Den sovjetiska schackmaskinen <i>Jan Lundin</i>	4
Ryska författare och Sverige <i>Magnus Ljunggren</i>	10
Solzjenitsyns svanesång (Recension) <i>Staffan Skott</i>	11

*Sällskapet för studier av
Ryssland, Central- och Östeuropa
samt Centralasien*

Konferens i Lund om Utvecklingslinjer i forskningen om Central- och Östeuropa

Martin Hallqvist, Sällskapets medlem i organisationskommittén

Centrum för Europa-forskning vid Lunds universitet inbjuder, tillsammans med Centrum för Rysslandsstudier vid Uppsala universitet, Centrum för Baltiska och Östeuropeiska Studier vid Södertörns högskola (CBEES) och Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa till en konferens i Lund 2-4 oktober under rubriken "Beyond transition? New Directions in Eastern and Central European Studies". Nio arbetsgrupper (workshops) kommer att penetrera aktuella frågor i Central- och Östeuropaforskningen. Ett sjuttioal forskare deltar preliminärt. Det är främst statsvetare, humanister och ekonomer.

2010 ägde ICCEES' världskongress rum i Stockholm under temat "Utsikter för vidgat samarbete". Den nu planerade konferensen sker i kongressens anda, ehuru i ett mindre format. Nivån på de vetenskapliga diskussionerna blir dock knappast lägre. Gruppen huvudtalare imponerar: professorerna Karl Schlögel, Frankfurt an der Oder, som skrivit om bland annat utrensningarna i Moskva 1937, Amir Weiner, Stanford University, som forskar i sovjetiska säkerhetstjänstens arkiv i Baltikum och Ukraina, Jan Kubik, Rutgers University, New Jersey, som

ägnat sig åt ingående studier av postkommunismen, inte minst i Polen, Alena Ledeneva, University College, London, expert på korruption i Ryssland, och Svetlana Aleksievitj, som skrivit om Tjernobyl-katastrofens följder.

Arbetsgrupperna har följande rubriker:

1. Memory Conflicts and Memory Travels across the Old East-West Division. (barbara.tornquist-plewa@slav.lu.se)
2. What is Left from All These Years? Cultural Transformation after Communism. (Eleonora.Navselius@slav.lu.se)
3. Visions and Conceptualisations of Cultural Diversity. Multi-Culturalism beyond the EU. (niklas.bernsand@slav.lu.se)
4. Politics and Religion. (elena.namli@ucrs.se)
5. Civil Society – Politics and Ethics. (elena.namli@ucrs.se)
6. Europe in Fatigue: Backslide of Democratic Values and their Re-Invention in Culture and Society. (irina.sandomirskaja@sh.se)
7. Economic Corruption and Nepotism in Russia (mi.lennhag@svet.lu.se)
- 8 "Culture Trouble": New Issues of Identity, Aesthetics, and Democracy in Art and Literature (irina.sandomirskaja@sh.se)
- 9 "Sic Transit": New Perspectives on the Soviet Heritage Today. (irina.sandomirskaja@sh.se)

Detaljprogram med information om hotell etc. beräknas föreligga i mitten av augusti. Utrymmet för åhörare utöver de anmälda forskarna är begränsat. Intresseanmälan bör göras snarast till niklas.bernsand@slav.lu.se. Vi hoppas kunna välkomna alla som vill vara med!

Den sovjetiska schackmaskinen

Jan Lundin, diplomat och FIDE-mästare

Min väg till det ryska språket och kulturen började på sätt och vis med hysterin kring VM-matchen i schack i Reykjavik 1972. Den av media frammanade supermaktsdrabbningen mellan det amerikanska geniet Bobby Fischer och regerande sovjetiske världsmästaren Boris Spasskij ökade intresset för schack markant i världen. Jag sveptes med, något jag aldrig ångrat. För en mindre bemedlad person i de tidiga tonåren gjorde Skånes schackförlags prislista klart att östtysk och rysk schacklitteratur var vad man borde satsa på. Därmed uppstod ett behov av språkinläring, ty *Sjachmatnyj Bjuulletins* schacknotation gick kanske att dechiffrera, men inte den text som klarlade idéerna bakom dragen.

Ty idéerna fanns där och egentligen ingen annanstans, frånsatt i huvudet på västvärldens bästa spelare, vilka huvudsakligen var autodidakter utan eget pedagogiskt intresse, och där den smått autistiske Fischer var undantaget från regeln att sovjetiska

spelare i regel sopade banan med alla andra. Svensk litteratur fanns knappt, och ledde en så att säga till vatten utan att låta en dricka. Symptomatiskt vad gäller det svenska kunskapsläget då är kommentaren i en i och för sig utmärkt svensk biografi från mitten av sjuttioalet över dåvarande världsmästaren Anatolij Karpov: ”Det finns anledning förmoda att olika typställningar penetreras på sovjetiska träningsläger ungefär som när ishockey tränar spel mot två”.

Man var minst lika överlägsen som ishockeylandslaget. Jag minns själv hur schackintresserade svenskar på hemmaplan vid lag-EM i Skara 1980 andäktigt kunde följa svenske Davids kamp mot Goliat i form av bl.a. dåvarande världsmästaren Anatolij Karpov och det geni som bara fem år senare skulle axla hans mantel – det 17-åriga underbarnet Gari Kasparov. Det gick som i hockey; di svenske kämpade väl, men det var egentligen aldrig något snack om hur matchen skulle sluta, trots att en av världens tio bästa spelare individuellt på den tiden var svenske stormästaren Ulf Andersson, som i Skara också lyckades hålla remi mot själve Karpov.

Man kan spåra den sovjetiska schackmaskinens födelse redan till tiden för den ryska revolutionen; schack organiserades inom ramen för det sovjetiska fackföreningsväsendet. Schack blev en del av den fostran som skulle skapa en sovjetisk ”ny människa”. 1924 infördes en sektion för schack och damspel vid

den sovjetiska motsvarigheten till Gymnastik- och idrottshögskolan. Året därpå arrangerades den första internationella stormästarturneringen i Moskva. Unikt var att den åtnjöt statlig finansiering. Chef för schacksektionen på trettioalet var Stalins fruktade medarbetare och åklagare i 20-talets skådeprocesser Nikolaj Krylenko, som enligt engelska Wikipedia lär ha sagt följande:

“We must finish once and for all with the neutrality of chess. We must condemn once and for all the formula "chess for the sake of chess", like the formula "art for art's sake". We must organize shockbrigades of chess-players, and begin immediate realization of a Five-Year Plan for chess.”

Krylenko blev till slut själv offer för Stalins terror, och avrättades 1938, bl.a. anklagad för att ha hållit tillbaka utvecklingen av det sovjetiska schacket...

Den statliga uppbackningen förklarar den formidabla generation sovjetiska schackspelare som efter andra världskriget kom att dominera schackvärlden. En och annan spelare i världsklass (Michail Tjigorin 1850-1908, Aleksandr Aljechin (1892-1946; världsmästare 1927-35 samt 1937-46) fanns även dessförinnan, men dessa formades i hög utsträckning före den ryska revolutionen, och då snarare som autodidakter. Nu kom statlig organisation och förmåga till elitsatsningar på grundval av en bred rekryteringsbas väl till pass; de sovjetiska fackföreningsmästerska-

pen i schack 1936 samlade inte mindre än 700 000 spelare, och i “pionjärpalatsen” för barn i sovjetiska städer inrättades schacksektioner.

Gradvis tycks fokus ha vidgats för det sovjetiska schacket; från att ha varit ett redskap för fostran av massorna blev det också efter andra världskriget ett av många instrument i den sovjetiska internationella propagandamaskinens tjänst. Stalins högra hand Zjdanov manade i ett tal i september 1946 till en kulturoffensiv mot väst. Schacket blev en del också av denna, ty nu var man redo.

Michail Moiseevitj Botvinnik (1911-95) personifierar den sovjetiska schackmaskinen, och omnämns alltjämt vördnadsfullt “Patriarken” av schackintresserade landsmän. Botvinnik var världsmästare under tre perioder (1948–57, 1958–60, 1961–63) och satte sin prägel på det sovjetiska schacket i det att han betonade schackets vetenskapliga och matematiska snarare än konstnärliga karaktär. Strävan efter matematisk precision och objektivitet i spelet var hans kännetecken, liksom extrem träningsdisciplin. Han vann sitt första sovjetiska mästerskap 1938, och segrade överlägset i den världsmästarturnering som 1948 organiserades i Moskva och Haag för att fylla hålet efter den 1946 i Portugal plötsligt avlidne Aljechin.

Botvinnik utbildade sig parallellt med schackträningen till elektroingenjör, doktorerade i ämnet, och arbetade tidvis även med att utveckla artificiell intelligens/beslutsstöds-

system på grundval av algoritmer. Detta till skillnad från många andra elitspelare vilka i praktiken var heltidsproffs, formellt anställda i olika statliga institutioner som t.ex. försvarsmakten eller massmedia. Botvinnik, som ej led av dåligt självförtroende, sökte fränsett optimering för sovjetiska elnät även skapa världens bästa schackdator, men misslyckades. 70-talets datorer hade begränsad räknekraft, och försöken att med algoritmer resonera sig fram till det bästa draget i "mänsklig" stil har sedermera visat sig vara en återvändsgränd. Dagens oslagbara schackdatorer och program applicerar helt sonika sin enorma kalkyleringskraft och vaskar fram det bästa draget genom att pröva alla legala drag så långt processorerna och given tid räcker. Slutspelspositioner med upp till sex pjäser på brädet är numera hundraprocentigt förutsägbara (se till exempel www.thechessworld.com/resources/alimov-endgame-tables), och gradvis kommer förutsägbarheten att äta sig in i schacket, som till syvende og sist är ett s.k. finit spel. Vi talar dock decennier eller t.o.m. sekler innan datorerna är vuxna detta.

När Botvinnik 1963 beslutade sig för att inte söka återta världsmästartiteln efter att ha förlorat den till landsmannen och armeniern Tigran Petrosian grundade han istället en skola för de främsta talanger som vaskades fram av det sovjetiska systemet för ungdomsschack i skolor och pionjärpalats. Samtliga "post-sovjetiska" världsmästare från 70-talet och fram till nu är tidigare

elever till Botvinnik; den siste, Vladimir Kramnik, var världsmästare 2000-2007 efter att ha besegrat "monstret" Gari Kasparov (1985-2000), som i sin tur besegrade Botvinnik-adepten Anatolij Karpov (1974-1985). Kramnik är alltså rankad tvåa i världen, efter det norska undret Magnus Carlsen, som likt Bobby Fischer i hög utsträckning (även om norske stormästaren och tränaren Simen Agdestein spelat en roll) kan betecknas som autodidakt och ytterligare ett undantag från det sovjetiska "systemets" kraft.

Hur utmanande Bobby Fischer uppfattades av den sovjetiska schackbyråkratin beskrivs i all detalj i den 2004 i Moskva utgivna boken *Ryssarna mot Fischer*. När det i början av sextiotalet stod klart att den unge Fischer höll på att utvecklas till ett veritabelt hot mot den sovjetiska permanensen på världsmästartronen sammankallades en projektgrupp bestående av ledande tränare och stormästare i schack som analyserade Fischers partier och sökte hitta svaga punkter hos den amerikanske stormästaren. Larmsignalen kom f.ö. vid interzontturneringen i Saltsjöbaden 1962 i Stockholm, som Fischer vann i stor stil före alla ledande sovjetiska stormästare utom just Botvinnik. Optimismen – självgodheten – var trots oron betydande om att man skulle klara av Fischer när det kom till kritan. Ett problem, påpekat av Fischer själv, var att de många sovjetiska stormästarna i internationella turneringar kämpade stenhårt mot just honom, men kunde spela remi sinsemellan för att spara kraft.

Problemet för de sovjetiska spelarna var dock att Fischer, vars IQ lär ha uppmätts till 180 (Einstein hade 160) gradvis blev för stark. Den sovjetiska "maskinens" alla ansträngningar var förgäves. Fischers väg till världsmästartiteln blev icke desto mindre lång, och försvårades av den "svåre" amerikanens konstanta konflikter med turneringsarrangörer och det internationella schackförbundet FIDE.

1971 anträdde Fischer äntligen vägen mot världsmästartronen genom av världsschackförbundet FIDE i god ordning organiserade "kandidatmatcher" mot världens då bästa spelare, nämligen dansken Bent Larsen och de sovjetiska stormästarna Taimanov och f.d. världsmästaren Petrosian, som 1969 detroniserats av leningradbon Boris Spasskij, en av många formidabla elever till juniortränaren Vladimir Zak i pionjärpalatset i Leningrad. Taimanov avfärdades med hela 6-0, ett exceptionellt resultat på denna nivå. Den sovjetiska schackvärlden var i chock. Den sovjetiska sportkommitténs "Schacktränarråd" sammanträdde och kritiserade på grundval av en skriftlig utredning Taimanovs bristande förberedelser, samt föreslog åtgärder för att saken inte skulle upprepas, om det kom till en match mot Petrosian. Taimanov straffades med utreseförbud, formellt för att man vid hans återkomst och inresa i Sovjetunionen funnit en bok av Solzjenitsyn i bagaget. Sanktionerna mot Taimanov lättades dock relativt snart, efter att man bara några veckor senare blivit vittne till

hur Fischer besegrade även Larsen med 6-0. Alla krafter inriktades i stället på att stärka Petrosians arsenal inför den sista kandidatmatchen, vilken skulle avgöra vem som fick möta Spasskij.

Men det gick inte. All uppbackning till trots; man är i schack lika utlämnad åt sina egna krafter som i boxning när kampen väl börjar. Petrosian förlorade med 6,5 -2,5 och det började stå klart att en formidabel utmaning väntade Spasskij.

I denna veva lär vi i sekundanten och stormästaren Aleksander Tolusjs högintressanta Spasskij-biografi för första gången känna "Laboratoriet", en med vetenskapliga anspråk inrättad del av den sovjetiska sportkommitténs schackavdelning, vilken rekommenderade analys av Fischers tidsanvändning som nyckeln till amerikanens svagheter. Spasskij var dock skeptisk, liksom även Tolusj. Biografin klargör att ett betydande utrymme fanns för åtminstone en världsmästares egen vilja i förberedelserna för århundradets match om världsmästartiteln, utsatt till Reykjavik 1972. Den tveklöst kreativa och dynamiska spelaren Spasskij var till skillnad från Fischer inte besatt av schack, tidvis bångstyrig och ingen träningsnarkoman. Han kom gradvis att visa lika stort intresse för tennisträningen under matchförberedelserna som för teorisationerna, antyder Tolusj. Chefstränaren donkosacken Bondarevskij avgick några månader före matchen i frustration över bl.a. detta.

Man kan nog hävda att schacket nådde sin mediala höjdpunkt för all framtid i och med matchen Fischer–Spaskij, som ju skapade allmänt intresse genom att utmålas som en liten sammandrabbning inom ramen för det kalla kriget mellan Sovjetunionen och USA. Fischers störningar av matchen och krav på bl.a. röntgenundersökning av spelarnas fåtöljer är väl vad allmänheten minns, snarare än spelet, där det till slut visade sig att Fischer spelmässigt hade passerat även Spaskij. Den förste icke-sovjetiske världsmästaren sedan andra världskriget var ett faktum.

Redan 1974 kunde Sovjetunionen dock återta titeln utan kamp, eftersom Fischer vägrade ställa upp på de av FIDE uppställda reglerna för en genom kandidatturneringar producerad utmanares rätt att spela mot världsmästaren. Därmed tillföll titeln den unge Anatolij Karpov, som även han besegrat Spaskij i en match. Karpov visade sig bli en formidabel världsmästare, och kom att försvara titeln mot företrädesvis sovjetiska utmanare i 20 år, tills han efter en maratonmatch besegrades av 22-årige Gari Kasparov, enligt Botvinnik den största talang den sovjetiska schackskolan frambringat.

Kasparov kom år 2000 att förlora en titelmatch mot ännu en representant för den sista generationen av Botvinniks adepter, den då 25-årige Vladimir Kramnik. Kramnik förlorade i sin tur titeln 2008 till indiern Vishvatan Anand, som kom att symbolisera “slutet” på den

sovjetiska dominansen på världsmästartronen. Anand är alltså världsmästare, men allmänt anses nu att världens starkaste spelare är det 23-åriga norska f.d. underbarnet Magnus Carlsen, som sedan en tid toppar världsrankingen (ett tämligen rättvisande relativt rankingsystem påminnande om tennisens ATP-ranking), och som upprepade gånger besegrat Anand i turneringar. I november i år drabbar de två samman i indiska Chennai (tidigare Madras) i en envig om världsmästartiteln.

Anand, Carlsen och många andra icke-sovjetiska begåvningar har kunnat dra nytta av den ström av tränare och översatt litteratur som sedan Sovjetunionens sammanbrott nått övriga världen. Samtidigt kvarstår faktum att de post-sovjetiska spelarna fortsätter att dominera världseliten om man ser till dess volym. De schackolympiader som spelas vartannat år är bästa beviset; lag från Sovjetunionen eller dess delrepubliker har vunnit vartenda OS sedan andra världskriget. 1978 vann Ungern en sensationsseger, och 1976 – när socialistlägret bojkottade – vann USA det schack-OS som spelades i Israel. På senare år har Armenien visat sig lika starkt som Ryssland, och den starkaste armeniska spelaren Lev Aronian är näst Carlsen f.n. högst rankad, tätt följd av Kramnik. Vid VM-kvalet i mars i år var alla (7 av 8) utom Carlsen spelare från den f.d. Sovjetunionen.

I Sverige har tillflödet av skickliga stormästare från f.d. Sovjetunionen tveklöst höjt nivån på svenskt schack, inte minst tack vare deras tränarinsatser till förmån för svenska juniorer. Nämnas kan Evgenij Agrest från Vitrysland samt S:t.

Petersburgsbon Sergej Ivanov, till vilken jag härmed riktar ett tack för vänligt mottagande och ett intressant samtal nyligen som förberedelse för denna artikel. Trots de svenska juniorernas framsteg är avståndet till de postsovjetiska spelarna alltjämt stort; Sverige rankas som schacknation 27 i världen, ca 200 ratingpoäng i genomsnitt under Ryssland om man tar de tio bästa svenskarna. Detta är ett astronomiskt avstånd i schackvärlden. Varför?

Det tycks röra sig om samma fenomen som kan iakttas i industrivärlden, dvs. "kluster". När en plats väl etablerat ett teknologiskt övertag kan det dröja mycket lång tid innan detta försvinner, konjunkturrörelser till trots. Sverige hade t.ex. flest telefoner per capita redan i slutet av artonhundratalet, och är alltjämt en världsledare på telekom-området.

Det sovjetiska systemet för att finna och odla talanger finns i hög grad kvar. De bästa juniorerna samlas 3-4 gånger per år och duvas av de bästa ryska spelarna och tränarna. I landets tio "storregioner" finns system för elitjuniortränning för dem som utmärkt sig i lokala sammanhang.

Konkurrensen om barnens uppmärksamhet från den postsovjetiska marknadsekonomin alla lockelser motverkas av att man med hjälp av

internet, större budgetinkomster och även privata sponsorer nu kan backa upp minst lika många duktiga juniorer, och utöver träning erbjuda även resestöd för att spela utomlands. De duktigaste tränarna har nu tillgång även till penningstarka västliga adepter, vilka kan undervisas såväl på plats – ty viseringar är ett överstigligt problem jämfört med den gamla tidens utresetillstånd – eller via internet. Ett exempel är stormästaren Aleksandr Chalifmans internetskola i schack för utlänningar.

Frånsett "systemet" måste även den sovjetiska/ryska schackteorins betydelse nämnas. En av de mest betydelsefulla böcker som skrivits är stormästaren Alexander Kotovs bok *Think Like A Grandmaster*, vilken klargör det system med s.k.

kandidatdrag som verkar vara det bästa sättet att beskriva början på den tankeprocess som leder fram till ett bra drag på brädet. Sedermera har hans tänkande utvecklats genom kompletterande teorier av ryska teoretiker och tränare som t.ex. Josif Dorfman. Alltjämt återstår mycket att upptäcka rörande hur hjärnan finner optimala drag, och hur man bäst tränar denna förmåga, men den sovjetiska schackskolan har fört oss en lång väg framåt.

Ryska författare och Sverige

Magnus Ljunggren, professor emeritus i ryska språket och litteraturen

Alldeles nära svenska konsulatet i S:t Petersburg står **Nikolaj Gogol** staty. I kortromanen ”Taras Bulba” framställer han oss som en krigarnation. Hade han i övrigt något förhållande till Sverige? Ja, faktiskt. I ett resebrev till sin mor beskriver han en skandinavisk hamn där han skymtar ”unga slanka svenskor”. Den gången befann han sig på panikflykt efter sin katastrofdebut med ett pinsamt diktpekorat. Det mesta talar nog för att brevet bluffar. Han hade inte upplevt några slanka svenskor annat än i sin fantasi. Han ville helt enkelt skyla över dunderfiaskot, lugna mamma med trevliga resintryck. Ljuga kunde han lika bra som sin hjälte i ”Revisorn”.



Foto: Ingmar Oldberg

Ivan Bunin, 1933 års Nobelpristagare i litteratur, hade ingen hand med pengar. Möjligen satt det i generna. Hans far hade på sin tid spelat bort familjegodset.

Det är ett faktum att Bunin på kort tid lyckades sätta sprätt på alla sina prispengar – bland annat genom att skänka bort delar av dem till behövande kolleger. Under andra världskriget blev han i sitt nödläge ekonomiskt hjälpt av ett antal kända svenskar. Inte underligt att han gillade Sverige. 1947 började han, på nytt barskrapad, överväga utflyttning från Frankrike till det ”ridderliga” landet i norr. Han kom dock aldrig iväg. Några år senare dog han.

*

Hösten 1933 kom Ivan Bunins roman ”Byn” i en reviderad nyutgåva på svenska, i samband med hans Nobelpris. Gunnar Sjöqvist, en Göteborgsyngling på 19, fick den i present av sin flickvän.

Hon visste nog inte vad hon gjorde. Gunnar blev så tagen av Bunin att han från denna stund började samla systematiskt på rysk skönlitteratur i svensk översättning. Han håller faktiskt på än. Senast köpte han in Olga Slavnikovas ”2017”. Vid det här laget är han i sitt nittionionde, f.d. rektor vid Musikhögskolan i Malmö. Han sitter på 40 hyllmeter ryska böcker, införskaffade under en tidrymd av 80 år – en formidabel prestation.

*

Vid andra världskrigets slut började det bli läge för ett Nobelpris till en Sovjetförfattare. Både Boris **Pasternak** och Sjolochov var snart på förslag. När Nobelkommittén (via Vänskapsförbundet Sverige–Sovjetunionen) sökte beställa böcker från Moskva av den 1946 av Oxford-professorn Bowra föreslagne Pasternak, uppstod stor oro i Moskva. Pasternak var ju på väg ut i kylan, det var Sjolochov man ville ha.

Men någonstans på vägen blandades poeten ihop med den 1938 avrättade **Boris Pilnjak**. Så kom det sig att de olika vänskapsförbundens samordningsorganisation i januari 1947 uppdrog åt utrikesministeriet att instruera den sovjetiske pressattachén i Stockholm att med alla medel söka förhindra att den mördade – men ännu inte officiellt dödförklarade – folkfienden utropades till Nobelpristagare.

Solzjenitsyns svanesång

Staffan Skott, författare och översättare

Recension av *Abrikosovoje varenje*, Azbuka Klassika, Moskva 2010

(*Apricot jam and other stories*, Counterpoint 2011)

Solzjenitsyn upphör inte att överraska. Två år efter hans död kom 2010 i bokform ett fantastiskt porträtt av Sovjets främste härförare under andra världskriget, Georgij Zjukov, den som ledde stormningen av Berlin och som på en vit häst förde befälet över segerparaden på

Röda torget i juni 1945. På femtio sidor i novellen *Kristider (Vremena krizisa)* är vi så nära den legendariske segerherren som om vi satt med vid hans frukost och kvällste. Texten borde bli lika klassisk som de stora romanerna.

Vi får följa Zjukov från den fattiga barndomen med tre års byskola, lärlingstid som körsnär i Moskva och inkallad i tsarens kavalleri, till det sovjetiska generalitetet på trettio-talet. Med ohyggliga detaljer från hur bondeupproren på tjugotalet slogs ner av Röda armén. I andra delen kommer vi in under skinnet på den gamle krigshjälten, som avpolletterats först av Stalin och sedan Chrusjtjov – för stor i folks medvetande för att få vara alltför nära maktens centrum.

Det är mästerligt hur Solzjenitsyn låter Georgij Zjukov resonera om sitt liv, rättfärdiga minnet av Stalin som under kriget ju ändå hade livsfarliga strategiska idéer vilka kostade hundratusentals, miljoner soldaters liv i onödan. Zjukov är en lojal knekt som minns hur det var, men korrigerar sina slutsatser. Å yrkets vägnar är han stalinist.

Zjukov kan lugnt minnas sin idol Tjuchatjevskij, för nu på sextio-talet är han postumt återupprättad efter att ha skjutits som ”förrädare” på trettio-talet, men när Zjukov ska skriva sina memoarer konfronteras han med många minnen som – javisst ja, jo Vlasov var med och räddade Moskva 1941 och skickades på ett hopplöst uppdrag i nordväst. Men om Vlasov kan man inte skriva ens under

Chrusjtjov och Brezjnev, ty Vlasov gick som krigsfånge i tysk tjänst och blev Hitlers ryske general.

Just ja, den andre store krigsherren Rokossovskij, han som vid segerparaden på en svart häst lämnade av till Zjukov, honom hade ju Zjukov inför andra världskriget fått ut ur Gulag, efter att ha vänt sig direkt till Stalin. Något sådant kunde egentligen inte hända. Men Zjukov hade ryktet att vara generalen som aldrig förlorat ett slag. Sådana lever farligt men har diktatorns öra.

Det började vid Chalchin Gol, ett litet men högst verkligt krig borta i sovjetiska Fjärran östern, där Zjukov till priset av ohyggliga förluster 1939 krossade de japanska styrkorna – 80 000 man med stridsvagnar och flyg.

Här måste vi hejda oss och fråga: kan vi lita på Solzjenitsyns återgivande av fakta och resonemang? Då tänker jag på skildringen av olika medlemmar av dynastin Romanov i det stora projektet *Det röda hjulet*. Den ledande Romanoven i dag, furst Nikolaj Romanovitj, som i barndomen levde bland storfurstar i exil, sa en gång till mig: ”Jag förstår inte hur det går till, men Solzjenitsyn beskriver dem som om han själv träffat dem”.

Det är det som kallas för stor konstnärlig inlevelse och att vara mer än osannolikt påläst. I Solzjenitsyns avsnitt om året 1917 har jag själv förbluffats av hans enorma sakkunskap även om glömda passager av revolutionsåret. Så jag utgår från att miniporträttet av Zjukov är lika vederhäftigt. Fast visst rycker man

till, när Zjukov minns hur Stalin någon gång sänkte garden och sa: ”Jag är världens olyckligaste människa. Jag är rädd för min egen skugga.” Eller när diktatorns stämna blir osäker i frågan: ”Kan vi hålla Moskva?” Tyskarna stod som vore de vid Haninge och Kreml låge i Gamla stan. Men Zjukov svarade ”Ja”. Och Moskva räddades.

Historien i historien om Zjukovs memoarer på Brezjnevs tid är en dråplig fars med detaljer som en vanlig västerlänning kan ha svårt att ta till sig. Krigsherrens och hjältens minnen måste förstas faktagranskas av en vetenskaplig kommission! Ständiga kommentarer och synpunkter och stoppa in det här och det här. Tvekan från arméledningen om verket kan ges ut, trots att naturligtvis ingenting riskabelt fanns kvar i manuset.

Då hör minsann självaste Brezjnev av sig. Kan Zjukov tänka sig att ta in ett avsnitt om den synnerligen perifera drabbning, där Brezjnev var med som politisk officer och som Brezjnev skildrat i *sina* spökskrivna memoarer? Och som det gjorts en massa väsen av, samtidigt som det fnissats bakom ryggen på generalsekreterare Brezjnev. Javisst tar Zjukov med det. Därmed blir det klartecken från ingen mindre än Brezjnev själv och Zjukovs minnen ges äntligen ut.

*

Solzjenitsyns stora romaner har med sin suggestiva berättarkraft och framförallt historiska betydelse över-skuggat det faktum att Nobelpris-

agaren också var en mästare i det lilla formatet. Den lilla volymen *Aprikosmarmelad* innehåller nio ”tudelade berättelser”, som på 1990-talet trycktes i olika tidskrifter. Det är krigsminnen, Sovjet på tjugo- och trettio-talet – och till och med Ryska federationen med privatisering och en ny sorts korruption på 1990-talet.

Jag har i recensioner i engelsk press sett förundran över hur Solzjenitsyn skildrar Zjukov med sådan förståelse och rent av sympati, men det finns en slående parallell. I *Lenin i Zürich* för fyrtio år sedan kunde man bevittna hur Solzjenitsyn med förståelse och inlevelse tecknade ett porträtt av någon som naturligtvis var honom fullkomligt förhatlig som historisk gestalt. Boken var en sammanställning av kapitel från det stora romanprojektet *Det röda hjulet*. Efter hemkomsten till Ryssland gav Solzjenitsyn också ut ett icke skönlitterärt verk i två band om judarna i Ryssland, *Tvåhundra år tillsammans (Dvesti let vmeste)*.

PS. Den som vill se hur Zjukov red ut från Kreml genom Frälsarporten och vidare på Röda torget den 26 juni 1945 kan göra det på Youtube. (*Soviet Victory Parade of 1945 [Part I]*). Enligt en gammal kavallerist-tradition ska en befälhavare komma i galopp till sin trupp – det kan man än i vår tid beskåda vid Lidingövägen när beridna högvakten ska ut på Stockholms gator från K1:s kaserngård. Nej, vaktchefen kommer inte i full karriär, men i kontrollerad galopp.

Sentida marskalkar som tar emot parader på Röda torget gör det i öppna limousiner, för säkerhets skull med räcken att hålla sig i. Men den gamle underofficeren från tsarens kavalleri, marskalken av Sovjetunionen Georgij Zjukov, innehavaren av fler sovjetiska hjältestjärnor än någon annan, han kom ut på Röda Torget i galopp.

Östbulletinen, nr. 2, 2013, årgång 17

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2013.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med fyra nummer per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726
Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:

<http://www.sallskapet.org>